

Abyste myšlení bylo dobře vidět:

Nad novou verzí programu Atlas.ti

Zdeněk Konopásek

Zhruba před rokem vyšla dlouho, předlouho očekávaná nová verze programu Atlas.ti, ve své třídě a kategorii asi nejlepšího nástroje pro klasickou kvalitativní analýzu dat, který je dnes k dispozici. Tato verze má pořadové číslo pět a jde o „velký“, placený skok: pokud chcete přejít od čtyřkové řady k nové, pětkové verzi, bude vás to něco stát.¹

Vyplní se to? Tato recenze se pokusí napovědět. Popíšu v ní hlavní změny v programu oproti předešlé verzi a upozorním na jejich význam. Zastavím se u funkcí a vlastností, kde lze ještě doufat ve zlepšení. Důtkou se také některých praktických otázek přechodu z jedné verze na druhou. Zkrátka ale nepřijdu ani ti, kdo se zabím s programem Atlas vůbec neseekali. V úvodu shrnu všechny základní informace: k čemu je program dobrý a v jakých oblastech ho lze využít. Vysvětlím také, v čem spočívá hlavní kouzlo práce s takovým programem a jak se typicky používá. Tato úvodní část ale nebude příliš opakovat, co už bylo o práci s Atlassem v češtině napsáno – zejména o podrobnější a systematické pojednání těchto otázek musím odkázat na rozsáhlejší text, který jsem na toto téma (a ve vzáhu ke čtyřkové řadě programu Atlas.ti) publikoval už dříve (Konopásek 1997). Hlavní důraz při popisu programu budu klást na srovnání mezi oběma verzemi a na to, co se v průběhu let změnilo?²

K čemu a pro koho je Atlas.ti?

Na titulní straně příručky k programu Atlas.ti stojí: Vizuální analýza kvalitativních dat a organizace poznatků ve vzdělávání, v podnikání, na úřadech a ve výzkumu (*Visual*

¹ Nárok na bezplatný upgrade máti ti uživatelé, kteří si program v předchozí verzi zakoupili medianho před uvedením verze nové (podrobnosti o licenci poltice, stejně jako aktuální ceník a řadu dalších informací najdete na webových stránkách <http://www.atlasti.com>).

² V této recenzi popisují verzi 5.0.66 – ta v sobě obsahuje už několikrát vylepšení oproti první podobě pětkové verze. Najdete v ní zejména *Coaxrreze explorer*, popsany dále v textu.

qualitative data analysis & knowledge management in education, business, administration & research). No a k tomu už netěcha skoro nic dodávat. Snad by bylo jen vhodné podotknout, že výčet oblastí, pro které je program určen, staví do první linie takové obory, v nichž je práce s podobnými nástroji bohužel spíš ještě v plenkách, zatímco oblast výzkumu, pro kterou byl program původně vyvíjen a jejíž zástupci patří k jeho neviditelnějším uživatelům, je uvedena až nakonec. Atlas.ti je zkrátka užitečným nástrojem pro ty, kteří musejí zvládat a zpracovávat velké množství nejirůznějších nečíslných dat – textových, obrazových, audiovizuálních.

Přesně takový je často údel kvalitativního výzkumníka. Ten hromadí nahrávky rozhovorů či seminářů, jejich přepis, fotografie z terénu, skenované archivní dokumenty vlastní terénní zápisky a výpisky z literatury či digitalizované úryvky z televizních zpráv a to vše musí analyticky zvládnout s jistými nároky na úplnost, systematickosti a přehlednosti; musí v těchto svých datech vyhmátnout podstatné vzorce a souvislosti, které mu budou spolehlivou oporou při opatrné formulaci výzkumných závěrů. Stejně tak si ale lze představit lékaře, který s pomocí programu Atlas.ti zvládá složitě propletenou síť zdravotnické dokumentace – chorobopisy, nejirůznější snímky, laboratorní zprávy – a propojuje je s obrovským objemem medicínské literatury; nebo sociálního pracovníka, jemuž program pomáhá zvládat komplexitu jednotlivých sociálních případů (rozhovory s klienty, protokoly z návštěv v rodinách, právní předpisy, metodické pokyny, policejní záznamy); nebo architekta, jenž v prostředí Atlasu integruje záznamy jednání s klienty a pracovních porad s anotovanými plány či s průběžně vedenou fotodokumentací. A tak dále.

Počítačový program, jako je Atlas.ti, dnes existuje celá řada. Asi nejbližším konkurentem "Atlasu je QSR NVivo (kdysi Nudist – <http://www.qsr.com.au>), dále pak MAXqda (<http://www.maxqda.com>), G-I-SAID (<http://www.code-a-text.co.uk>) či nový Qualrus (<http://www.qualrus.com>).³ Většina z těchto programů je poměrně drahá. Zdarma je máloco. Z nástrojů dostupných zcela bezplatně bychom měli zmínit program Transana (<http://www.transana.org/>), určený pro kódování a analýzu zvukových nahrávek a video-záznamů; AnSWR (<http://www.cdc.gov/hiv/software/answr.htm>), celkem pokročilý, ale uživatelsky poněkud těžkopadlý program pro analýzu textových dokumentů; Weft QDA (<http://www.pressure.ro/qda/>), který je sice zadarmo, ale je ještě hodně na začátku svého vývoje; a konečně TAMMS Analyzer (<http://tamms.sourceforge.net/>), který ocení všichni, kteří nepracují s operačním systémem Windows, ale s Mac OS X či Linuxem. Abych byl v tomto výčtu freewareových programů úplný, měl bych ještě zmínit Transcriber (<http://sourceforge.net/projects/trans/>), o kterém jsme v Biografu také už psali (Briřich, Konopásek 2001), ale jehož oblast použití je přece jenom trochu jinde (hodí se spíš pro konverzní analýzu než pro výzkum typu *grounded theory*).

³ Všechny hlavní představitelé této rodiny programů porovnává nedávna zpráva zpracovaná v rámci projektu CAQDAS (Lewins, Silver 2004). Starší srovnání jsou dnes prakticky bezcenná a zavádějící. Situace se velmi rychle mění.

Jak se s takovým programem vlastně pracuje?

Všechny výše uvedené programy spojuje jednoduchý princip: výzkumník si s jejich pomocí v datech vyznačuje malé kousky, zajímavé úryvky, kterým pak přiřazuje nějaké značky (kódy), a podle těchto kódů může rychle a vyčerpávajícím způsobem data prohledávat či srovnávat. Říká se tomu „kódují a vyhledávají“, *code-and-retrieve*. Navíc, i v těch nejjednodušších programech, jako je zdarma dostupný Weft QDA, je možné přičinít k úryvku nebo kódu nějakou vlastní poznámku.

Tento jednoduchý princip má však celou řadu rozšíření a variant. Jsou to přitom spíš tato rozšíření a konkrétní provedení, co se skutečně počítá, co předurčuje konkrétní program pro ten či onen typ analýzy a co způsobuje, že programy tohoto typu nejsou přes výše zmíněný společný základ pouhými „pořádací“ dat. V případě Atlasu, jehož funkce jsou nesporně bohaté a propracované, je to zvlášť zřejmé.

Dotýkáme se tu vlastně dvojho a do sebe zamořaného nedorozumění. Lidé, kteří toho o kvalitativním výzkumu moc nevědí, často očekávají, že Atlas.ti nebo jiný podobný program „za ně“ vykoná nějakou interpretační práci. Že například podle nějakého zabudovaného algoritmu sám určí význam daného odstavce. Nebo že sám vyhledá a vyznačí důležité pasáže. Takhle jednoduše to ovšem nejde. Zdůrazňuje se proto opakovaně, že „program sám nic nedělá“. Že veškerou analytickou a výkladovou práci dělá jen a jenom výzkumník, zatímco program jako by pouze mechanicky rozšiřoval lidské mentální schopnosti (zejména schopnost zapamatovat si vše, co jsem už viděl a udělal).⁴ Je to přece výzkumník, kdo vybírá podstatné pasáže a kdo je nějak kóduje; program je pouhým technickým prostředkem, který tuto práci usnadňuje. Podstatná věc nakonec spočívá ve schopnostech badatele, nikoli ve schopnostech programu.⁵

Jenže ani takhle argumentace není docela přesná. Je podle mne dokonce zavádějící. Tak jako jazyk, jak víme od post-strukturalistů, není pouhým „prostředkem“ komunikace a tak jako se celé řadě technických prostředků vyplatí rozumět jako svébytným a nevyzpytatelným *prostředkům* (což ukazují současná studia vědy a technologií⁶, ani software pro podporu kvalitativní analýzy není docela „nevinným“ a odpovídajícím prostředkem. Sám sice nic nedělá, pravda, ale v zásadě totéž platí i o výzkumníkovi. Akce je vždycky interakce.

⁴ Mluví se proto o „počítačem podporované kvalitativní analýze“ (*computer assisted qualitative data analysis software* – CAQDAS).

⁵ Jsou ovšem jiné počítačové programy, které na sebe berou podstatně více, byť se tak velmi zužuje okruh otázek k zodpovězení. V obrovských textových databázích takové programy mapují síť společných výskytů různých slov, z čehož pak „kontextuálně“ vyplývají významy jednotlivých jazykových prvků. To je ovšem docela jiná kategorie programů a jiný typ výzkumní. Někde na pomezí nienetě dochází k pokusům o propojení těchto přístupů. V novém programu Qualrus, který je typově podobný Atlasu, se objevuje tzv. „inteligentní kódování“: program prý na základě analýzy vbráňeného úryvku a veškerého dosavadního kódování automaticky navrhuje možné vhodné kódy. Jak přiměřeně tyto návrhy jsou, zůstává otázkou; v každém případě musí být tato funkce vyhládna na konkrétní jazyk, nejspíš pouze angličtinu (s češtinou by v tuto chvíli „inteligentní kódování“ asi moc nespouštěl).

⁶ Souhrnně viz třeba Latour (1994).

Co tím chci říci? Při práci s programem typu Atlas ti *nejde jenom* abstraktně pojaté kódování a vyhledávání. Samozřejmě, počítač dodává této činnosti na přesnosti, efektivnosti, systematickosti a úplnosti. Pročítáte svoje data, zatrháváte pozoruhodné úryvky a označujete je pojmovými nálepkami (kódy). Když pak přes klávesnici zadáte dotaz po všech takových místech, která jste si kdý označili určitým kódem, získáte o těchto místech okamžitě vyčerpávající a detailní přehled. Bez počítače by těžko něco takového bylo možné. Jenže združňování této holé funkce přispívá k mnoha nedorozuměním. Především vede k mylnému dojmu, že kvalitativní výzkum – a zejména jeho nejznámější verze v podobě *grounded theory* – se takovýmí postupy zcela vyčerpává. Že stačí, když data okóduji a podle kódu všelijak seřídím. Avšak navzdory tomu, jak bohužel vypadá celá řada školních „kvalitativních analýz“, takhle žádnou kvalitativní analýzu neprovedu. To se spíš utopím ve vlastní práci. Získám spoustu všelijak označených úryvků a nebudu vědět, co s nimi. Svižnost, se kterou se budu schopna díky počítači pohybovat od jedné hromádky úryvků ke druhé, mi bude v podstatě k ničemu. Leda ještě více povzbudí pocit marnosti.⁷

Lehkost a rychlost, se kterou se mohu pohybovat rozsáhlým souborem dat a se kterou mohu myslet hned to a vzápětí ono, je totiž pouze jednou a zdaleka ne nejpodstatnější stránkou věci. Atlas ti a jemu podobné programy nabízejí mnohem víc. Jsou cenné především tím, že umožňují, abychom vše, co (s nebyřou svížeností) myslíme, také nějak (z nejnázřejších úhlů pohledu) *viděli*. Propracované grafické prostředí těchto programů není zkrátka důležité jenom proto, že je pak můžeme pohodlně a intuitivně ovládat. Stejně důležité, ba ještě podstatnější je, že tyto programy nabízejí všelijaké a vzájemně provázané prostředky vizualizace.⁸ A právě v tom jsou buď dobré, horší, anebo – jako podle mého Atlasu – skutečně vynikající a jedinečné.

⁷ Nulno přiznat, že do téhle slepé uličky navádí své čtenáře i většina učebnic a metodických textů. Tak například jinak výborná učebnice Davida Silvermana, nedávno zaslulženě přeložena do slovenštiny (Silverman 2005; kapitola o počítačové podporované kvalitativní analýze do ní napsal zkrácený Clive Seale) – kromě toho, že je v přístupnější části knihy řada nepřesností (a neaktualitních údajů, což bohužel patří k věci), získáme nakonec z této kapitoly právě takovou představu o práci s programy pro kvalitativní analýzu, kterou se tu snažím zpochybnit. A to ani nemluvíme o takových pojednáních na dané téma, která jsou psaná zcela bez porozumění a zřejmě jenom na základě druhotých pramenů (např. přístupná kapitola v Hendl 1997). Přifedávám námitky, že jde o „úvod“ do kvalitativního výzkumu“, a že tudíž bylo nutné se omezit jen na základní věci, by byly hehé. Za prvé, na „úvod“ si hraje skoro každá současná kniha o kvalitativním výzkumu; mám dojem, že jsem mezi publikovanými pracemi snad ještě neviděl nějakou „Kvalitativní analýzu pro pokročilé“. Za druhé, a to je ještě podstatnější, právě u začátečnicků podle mne napadá podobný výklad největší škody.

⁸ Ne náhodou patří vizualizace mezi čtyři klíčové principy, na kterých je podle úvodu kapitoly příručky k Atlasu práce s programem založena (a v tomto výčtu dokonce hned na prvním místě): vizualizace, integrace, naporotávání škrabné náhledy, prozkoumávání (VISE: *visualisation, integration, serendipity, exploration* – Mahr, Friese 2004: 3-4). Vedle „kódování a vyhledávání“ se výslovně zmiňuje schopnost programu pomáhat při „hledování teorie“ – tedy při takové činnosti, která teprve dává celé té masině kódování analytický smysl. Patří se na tomto místě poznamenat, že sami autoři *grounded theory* opakovaně varovali před tím, aby byli jejich přístup vykládán jako umění okodovat text; naopak, jak název napovídá, cílem jejich přístupu je vybudovat empiricky dobře podloženou teorii (Strauss, Corbin 1994).

Co vizualizace pro analýzu znamená? Zviditelňování, vizuální reprezentace, je klíčovými prvky vědeckého poznávání obecně (Lynd, Woolgar 1990 aj.). Provedené intelektuální operace či malé a o sobě nedůležité poznatky připravujeme skrze vizualizaci pro další využití. Vyrábíme předpoklady pro to, abychom mohli dlíčí posudeby a poznatky prakticky kontrolovat, dále s nimi manipulovat, navzájem je spojovat, přezkoumávat, rozvíjet. Smysluplně hromadit. Proto si v knize, kterou čteme, zatrháváme, často dokonce s využitím nějakého jednoduchého vyznačovacího systému (vhovky, barvičky, zatření po stranách, výkřičníky, označky, vpisky) – když je pak za potřebí, během pár minut si můžeme připravit o knize referát. Proto badatel v laboratoři vymáší naměřené hodnoty do grafu, a snaží se je pak přeložit nějakou lineární regresi (přímkou, která co nejlépe reprezentuje úhln naměřených hodnot) – týdný trvající proces měření pak přehledně jediným pohledem a dokonce hned uvidí i případnou obecnou závislost, a to jako něco zřejmého a přirozeně náhlednutelného.

Jak je to v našem případě? Když určitému projektu přirážujeme v programu Atlas ti nějaké datové dokumenty (například přepisy rozhovorů), neje jen o to, že pro potreby počítačového programu definujeme rozsah dokumentů, se kterými má pracovat; stejně tak jde o to, že vyrábíme *seznam* či *seznaminu objektů*, které lze v daný okamžik najednou i po částech přehlednout. Seřadit. Prozkoumat. Používat. Například všechny rozhovory, které jsme pořídili v rozmezí několika měsíců a na celé řadě míst, máme nyní vedle sebe, všechny pohromadě – tedy a teď. Vše, co s těmito daty uděláme, je nějak – často dokonce různým způsobem – vidět. Když třeba zatřeme nějaký úryvek, vidíme jednak novou položku v seznamu úryvků, ale také vidíme přibližně zatrhnuti na okraji textu či obrázku.⁹ Když úryvek označme nějakým nově vytvořeným kódem, objeví se nová položka v seznamu kódů, ale také vidíme přístupné okodování v okrajové části (vidíme značku kódu „připnutou“ k zatření). Vidět je toho ale daleko více. V seznamu kódů například hned vidíme, kolik úryvků je už daným kódem označeno; s kolika jinými kódy tento kód souvisí; zda jsme k němu přičinili nějakou poznámku; kdy byl kód vytvořen a kým. Ve vyhledávacím nástroji zase máme například možnost zobrazit si seznam všech úryvků, které byly označeny kódem *A a zároveň* kódem *B*.¹⁰ Klikáme pak na jeden řádek seznamu za druhým a v hlavním okně programu ihned přístupný úryvek čteme či vidíme.

Vedle tohoto režimu práce s textovými a obrazovými dokumenty, který nejvíc připomíná každému době známý, ale o dost vylepšený postup s tištěnými médii, kdy si tužkou na okrajích zatrháváme a děláme poznámky, zaujme v Atlasu možnost práce v tzv. síť ových náhledech. Tam jsou teprve vidět věci! Libovůlný analytický objekt, který v Atlasu vytvoříme (ať už jde o kód, datový dokument či jeho úryvek, skupinu kódů či úryvků, analytickou poznámku) se v síť ových náhledech trvá jako malé políčko, které lze po pracovní ploše libovolně a jednoduše posouvat a přemísťovat,

⁹ U audiovizuálních dat je to z povahy věci jevově trochu jiné, ale princip je stejný.

¹⁰ Možností zadání, se kterými umí pracovat vyhledávací nástroj, je bezpočet. Jde nad rámec této recenze je zde všechny popisovat.

spojovat ho (skutečnými a viditelnými) pouy s jinými objekty, vyhledávat jeho sou- sedy. Na pracovní ploše přitom máme vždy jen ty objekty, které zrovna potřebujeme, ostatní jsou jako by schované „v šuplíku“, aby nepřekážely. Z toho vidíme, že k vizuali- zaci patří také možnost něco *nevidět*.

Abychom něco neviděli, třeba celé třídy objektů, toho lze v Atlasu dosáhnout velmi účinně. Potřebujeme na chvíli přestat myslet v analytických pojmech, se kterými jsme dosud pracovali, a číst svoje data jako by „novýma očima“. To lze do značné míry *udělat*: odfiltrujeme prostě zvolenou skupinu kódů, takže po nich v celé naší dosavadní práci docesně nezůstane ani stopy. Odfiltrované kódy nejsou vidět ani v seznamech, ani na okrajích dokumentů... To je docela *praktický* rozmet úlohy číst studované dok- menty „nanovo“, bez konceptuální zátěže předchozího rozboru.

Postupy analýzy a interpretace pak můžeme pojímat ne ani jako mentální procesy (čtení), ale spíš jako pozorovatelné a vykazatelné materiální praktiky (psaní).¹¹ K ódy například pro nás najednou nejsou jenom pojmy, tedy myšlenkové útvary, ale spíš ob- dělnková políčka různého jména (a třeba i různé barvy), která je možné navzájem či s jinými objekty reálně spojovat či rozpojovat, polybovat s nimi (vytvářet blízkost či vzdálenost), komentovat, shlukovat. A jindy, nebo i současně, jsou to řádky v se- znamu, které lze (třeba už nepojívané, komentované) nejruznějším způsobem třdit, řadit, filtrovat, vyhledávat. A tak dál. Vše, co nad svými daty nějak myslme, zároveň *děláme*. Což také znamená, že co jsme dosud ve vztahu k datům uvažovali, můžeme (kdykoli přičt) *vidět* – ne izolovaně, ale v souvislosti (tj. *ve viditelné souvislosti či blízkosti*) se všim ostatním.

Dlhy tomu pak zbežným pohledem okamžitě spatříme i to, co se zdá být ukryto v těch nehlubších vrstvách studované skutečnosti. Třeba ty kouisy dat nebo pojmy, které jsou z hlediska naší analýzy *nepřekážlivější*. To je klíčová věc, neboť určuje směr dalšího postupu poté, co máme svá data v zásadě a nahruho zpracována. V takový okamžik je třeba svou práci a něco zaměřit. Měli bychom vypustit zřetele na vedlejší motivy a nepodstatné věci a soustředit se na to, co se ukazuje jako zásadní... Jenže jak poznat, co je zásadní a co ne? Někdo by řekl, že na to je zapotřebí „mimorádný cit“, jiný zase, že „zevrubná úvaha“. Já bych ale doporučil, ať jdou mlhověrci se svým „ci- tem“ či „zevrubnou úvahou“ v takové chvíli s prominutím do háje a že se stačí po- řádně *podívat* na *čechmo* to, co už jsme si o svých datech „pomysleli“. Máme-li projekt v Atlasu ti poctivě rozpracovaný,¹² stačí nám k tomu pár vteřin či minut. Jak je to

11 Pro zevrubný výklad této teze viz Konopáček (2005).

12 Co znamená „poctivě rozpracovaný“? Zahrňávám zajímavá místa, a kde to jenom jde, zapisuji si vy- střeptující poznámky: co je na tomhle úryvku zajímavého? Opakrně a pečlivě čili nejlépe opakovaně kódyji. Kódy netvořím zbrkle a za každou cenu, ale obzertele. Souběžně s postupem kódování uvažuji o souvislos- tech mezi nimi, a pokud nějakou souvislost najdu, hned tuto souvislost také realizuji či vizualizuji (kódy na- vzájem propojím) a argumentuji (k jednotlivým propojením mezi kódy si pšu vysvětlující poznámky a hle- dím pro tuto konceptuální práci empirickou oporu v příslušných úryvcích). Najdu-li nějakou specifickou souvislost mezi dvěma či více úryvky, také je viditelně propojím a také se snažím odvodit toto propojení vysvětlující poznámkou... V prostředí programu Atlasu ti zkrátka postupně fixuji svoje dílčí a omezené úvahy v podobě pozorovatelných objektů (kódů, úryvků, nejrůznějších poznámek

možné? Jak se „od pohledu“ pozná důležitý úryvek? Prostě tak, jednoduše řečeno, že k němu existuje nějaká poznámka nebo že je označený vícero kódy, nejlépe obojí. Že se vyskytoval v pozoruhodných síř ových náhledech, ke kterým jsem si něco pozna- menal jako komentář. A tak dále. Kritéria lze používat s jemností: úryvek lze považo- vat za důležitý a vhodný pro další práci i v takovém případě, kdy je okódovaný třeba s jen jediným kódem – to tehdy, pokud jde o nějaký hodně důležitý kód.¹³ Obráceně vzato, nezajímavé úryvky či kódy, které lze s čistým svědomím v dalším postupu opu- stit, jsou typicky izolovanými objekty, ke kterým neexistují žádné komentáře a které jsou jen velmi řídké propojeny s ostatními analytickými objekty. Tohle všechno – zej- ména hustota a charakter vazeb – je téměř okamžitě a „bez velkého přemýšlení“ *z- dět*.¹⁴ V příslušných seznamech vám stačí pár vteřin na to, abyste se podle těchto krité- rií zorientovali v desítkách analytických poznámek, ve stovkách kódů a v tisících či de- setistících úryvků. Věřte-li vlastním úsudku tak, jak se v dlčích a specifických sou- vislostech uplatňoval během dlouhodobé a detailní práce s jednotlivými datovými dokumenty, věřte klidně i těmto kritériím. Doslova korunují celou vaši práci.

Program Atlasu ti tedy výzkumníkovi umožňuje myslet ne snad nahlas, ale vidi- telně. Tak, aby šlo s jednotlivými dlčimi úvahami dál manipulovat (uchovávat je, třdit je, propojovat je, docesně je skrývat...) a dávat jim *dobromysl* smysl. Atlasu ti vlastně poskytuje komplexní vizualizační prostředí. Pojem „kódování a vyhledávání“ k tomu všemu sice patří, avšak začíná uje jenom jeden dlčí prvek, který je sám o sobě když ne zavádějící, tak přinejmenším nezajímavý.

Co je nového ve verzi 5

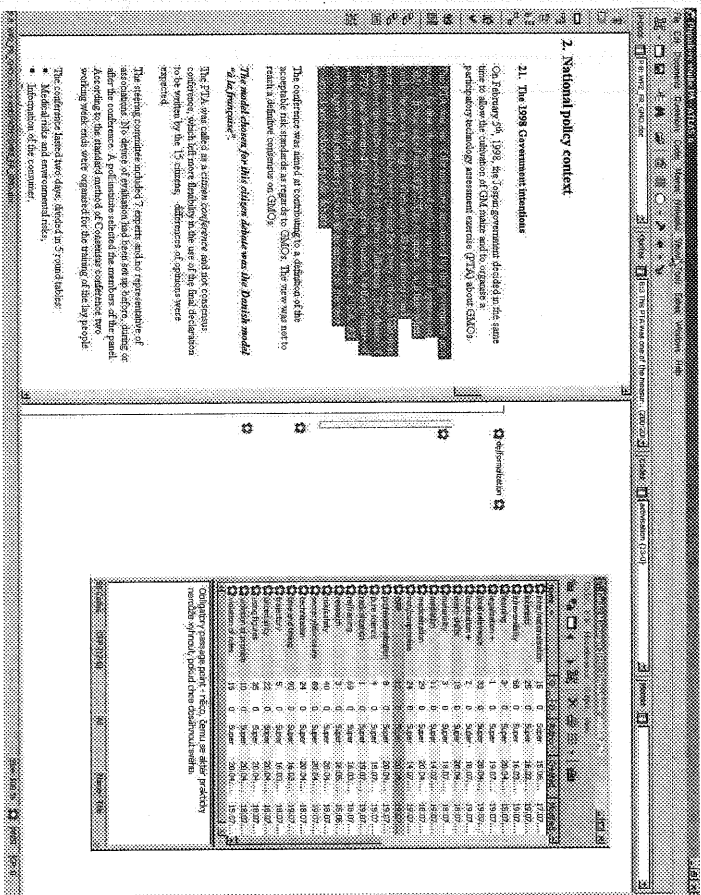
Program Atlasu ti je ve své pětkové verzi od základů přepsaný. Má spoustu nových možností a vlastností. Přesto zůstává celkový vzhled velmi podobný čtyřkové řadě a uživatel přechodzí verze by neměl mít s přechodem na novější verzi vážnější prob- lémy. Zůstává zachován nejen základní vzhled aplikace, ale také logika práce s progra- mem je stejná (Obrázek 1).

a vzájemných propojení).

13 Důležitý kód? Bohužku, jak se pozná?... Ale vždyť je to stále stejný princip: důležitým kódem je ozna- čeno vícero úryvků, jsou k němu připojeny nějaké důležité poznámky (mám ještě vysvětlit, jak poznáme důležitou poznámku?) a má nějaké specifické místo ve struktuře kódů, čili je nějak propojený s dalšími kódy. Nebo se často vyskytuje v nějakém důležitém textu, třeba v projektu.

14 Je snad jasné, proč tohle dávám do úvozovek. Ne že bychom postupovali bezmyslenkovitě, vůbec ne. Ale to podstatně velké přemýšlení se už dávno stalo. Teď ho jen stačí přehlédnout a v úhnu zužikovat. Už přece máme za sebou řádky, ba měšice nejrůznějšího uvažování, které jsme vizualizovali (věřili) do kódů, úryvků, poznámek, propojení mezi nimi. Proč bychom tohle vše měli najednou zapomenout a dělat, jako o by- chom se teď, v tuto chvíli, měli najednou „opravdu zamyslet“?

Ohlédke 1

Vše jde tak hladce a snadno, že člověk snadno přehlédne zřádnou, odvrácenou stranu“ některých novinů. Zde mám na mysli především problematiku správy datových dokumentů. V téhle oblasti totiž došlo k nesmírně významnému pokroku, který uživatelům programu usnadní život a sejmeme z nich břemeno poměrně složité a pracné přípravy datových souborů pro načtení do programu Atlas: ti. Na to se všichni tolik těšili a je to ve výsledku tak krásné, že snadno propadnete pocitu že nyní je už vše dovoleno a o nic se netřeba starat. Jde o omyl, který se může vymstít. Z ochrany tedy právě odhul.

Použití a správa datových dokumentů

Ve čtyřkové verzi programu bylo možné načítat textové dokumenty v jediném formátu, jako tzv. prostý text. V takové podobě nešlo používat tučné či podtržené písmo, ani kurzívu; nadpisy ani sloupce; barevná zvýraznění, zvláštní odsazování, ani zarovnání textu. V prostém textu jste prostě mohli psát jednotlivé znaky, prokládat je mezerami a odsazovat text na nový řádek klávesou Enter. Nic víc. Platilo zároveň

diležité pravidlo pro řádkování a vytváření odstavců: všechny řádky musely mít „tvrdý konec“, text bylo třeba „napevno zlámat“ do řádek se zvolenou délkou (vlastně co řádku, to odstavce); a s ohledem na to musely být skutečně odstavce vyznačeny nikoli pouhým odklepnutím konce řádky, ale hned dvojným takovým odklepnutím – čili vložením prázdne řádky. S tímto omezením šlo ještě jakžtakž žít, pokud s ním člověk od začátku počítal a datové dokumenty podle toho rovnou vytvářel (třeba při přepisování rozhovorů). Horší to bylo, když měl vyzkumník data z jiných zdrojů, pečlivě naformátované tak, že například kurzíva nebo nějaká barva textu byla nositelem důležitého významu, řádky měly volné (plovnoucí) konce a odstavce byly prostě odstavce. Potom bylo zapotřebí věnovat nemalé úsilí převodu takových dokumentů do požadovaného formátu prostého textu. I když zkušenější uživatel mohl pro takový úkol využít pokročilých možností funkce „najdi a nahraď“ (kterou vládnou některé vyspělejší textové editory), práce to byla otravná a výsledek často znamenal vynucené ochuzení.

A jako by všech těch omezení, která se týkala formátu textových dokumentů, nebylo dost, platilo ještě jedno vážné omezení: jakmile člověk do Atlasu nějaké textové dokumenty načel a začal je už zpracovávat (např. kódovat), nesměl tyto soubory nijak dále upravovat (rozšiřovat, vypořádat či přidávat věy apod). Mělo to své velmi dobré důvody. Atlas ti měl díky tomu některé podstatné výhody oproti ostatním programům. Ale bylo to někdy nemilé. Uživatel musel zkrátka počítat s tím, že před samotnou prací musí věnovat dost pečlivou pozornost přípravě dat – s tím, že prakticky není možné data dopravit zpětně, poté, co s nimi už jednou začal pracovat.

Verze 5 přichází z tohoto hlediska s malým zádrakem. Textové datové dokumenty mohou mít nyní formát *RTF (Rich Text Format)*. To je formát, ve kterém je možné skoro všechno to, na co je průměrný uživatel zvyklý z textového editoru typu MS Word. Lze používat různé fonty co do typu, velikosti, barvy a řezu. Text lze různě odsazovat a zarovnávat. V textu lze mít tabulky, obrázky a jiné grafické prvky. Do formátu RTF lze ukládat dokumenty z nejrůznějších programů, nejen textových editorů. RTF je široce uznávaný a používaný standard. Textové dokumenty zkrátka netřeba nijak zvlášť předem upravovat, stačí je z příslušného programu uložit do formátu RTF. Je to velmi jednoduché. Zároveň padá další výše zmíněná bariéra, neboť takové textové dokumenty lze kdykoli (i během samotného kódování a zatřhávání úryvků) upravovat a dále formátovat. Text můžete tedy současně psát i analyticky zpracovávat.

Tím ale možnosti nové verze ohledně přípravy a správy datových dokumentů nekončí. Pokud se vzdáte možnosti průběžných úprav, lze přímo do Atlasu načíst i běžný dokument programu Word nebo webovou stránku (dokument HTML).¹⁵ Na druhé straně lze do textových RTF dokumentů používaných jako datové soubory programu Atlasu načítat tzv. „vložené objekty“ – to jsou skutečné kousky

¹⁵ To umožňuje spolupráce Atlasu s interními funkcemi Windows, resp. s konvertory formátů, které jsou běžné součástí systému. Ojedinelé – zejména v neanglických verzích systému – se může vyskytnout problémem s tím, že tyto zabudované konvertory Windows nefungují správně.

dokumentů z některých jiných běžných počítačových programů, jako třeba tabulky Excelu, jednotlivé listy prezentace PowerPointu apod. Tyto kousky souborů si uvnitř Atlasu uchovávají plnou funkčnost původních aplikací – excelovské tabulky například dál provádějí a aktualizují naprogramované výpočty apod. Daní za tuto výhodu je, že v rámci Atlasu nelze „vložené objekty“ dále rozsekávat na jednotlivé úryvky – mohou být samostatným úryvkem pouze jako jeden celek (např. celá tabulka).¹⁶

Abyste vše bylo možné, a to i v podmínkách složitě organizované týmové práce na jednom projektu, je třeba dodržovat některé zásady. Jinými slovy i nyní je nutné si osvojit jakousi disciplínu týkající se datových dokumentů, byť jde o jiná pravidla než dříve. Nacenený datový soubor můžete jako celek bez problémů editovat pouze tehdy, pokud jde o soubor RTF a pokud tak činite *uvnitř* programu Atlasu. Pokud soubor jednou načtený do Atlasu upravíte nějakým jiným programem, zahlásí vám Atlas při dalším pokusu o otevření tohoto souboru chybu integrity: bude vás prostě varovat, že příslušný soubor se změnil, a to mimo přímou kontrolu Atlasu, takže nelze ručit za to, že hranice dříve vymezených úryvků budou správné, neposunuté. Program vám pak dokonce nedovolí pokračovat v práci na tomto souboru – to je sice drsné a tvrdé opatření, ale v zásadě správné, neboť předchází tomu, abyste si bezděky nenávravně ponížili třeba mnohaměsíční práci...

Vylepšené prostředí a uživatelské pohodlí

Obecně lze říci, že různé režimy práce s analytickými objekty jsou v nové verzi programu ještě propojenější a vzájemně rovnoocennější. Jednotlivé operace lze udělat z ještě více různých míst (pohledů na data) a více různými způsoby. To rozšiřuje možnosti, vidět věci jinak¹⁷.

Zvláštní pozornost zasluhují nové možnosti intuitivní práce s myš v okrajové oblasti hlavního okna pro práci s datovými dokumenty. Dnes už vlastně všechny zde zobrazované objekty podporují operace typu „táhní a pusť“ (*drag-and-drop*). Chytnete například myš, kteroukoli objekt zobrazovaný na okraji dokumentu, třeba kód, který je připnutý k nějakému úryvku, a přetáhnete ho nad nějakou jinou „kramlíčku“, která zde na okraji symbolizuje úryvek – pusťte, a místo původního úryvku je nyní s daným kódem propojený ten druhý (okódování tedy „přesunete“ z jednoho úryvku na druhý); pokud při stejné operaci přidržíte klávesu Ctrl, okódování „zkopírujete“ (daným kódem budou nyní označeny oba dva úryvky). Nebo: pokud přetáhnete v okrajové oblasti jeden kód na druhý, ten druhý tím prvním nahradíte. Stejnou techniku, ale uplatněnou na „kramlíčky“ (symboly úryvků), dosáhnete velmi rychlého vyvážení hypertextů, tedy propojení mezi dvěma úryvky; pokud při stejné operaci podržíte klávesu Ctrl, úryvky sloučíte.¹⁷

¹⁶ Je tedy třeba se rozhodnout: buď chci excelovskou tabulku se všemi jejími funkcemi, a pak ji mohu vyznáti coby úryvek jenom jako jediný celek; anebo mohu rezignovat na její původní formát, převést ji do dokumentu RTF, a pak mohu coby úryvek zahrnovat a kódovat třeba i jednotlivé její buňky.

Na první pohled si také všimnete nové řešeních „správců objektů“ (*object managers*), tedy samostatně otevřených okýnek pro seznamy kódů, úryvků, memo-poznámek či datových dokumentů.¹⁸ Za upraveným vzhledem se skrývá řada nových či zdokonalených možností. Především si můžete nastavit různé pohledy na seznam (podobně jako třeba v Přízkumníku Windows). Součástí detailního pohledu jsou mimo jiné číselné údaje o množstvích vazeb k jiným objektům. Jedním kliknutím myši na záhlaví zvoleného sloupce můžete objekty v seznamu seřadit dle libosti: například kliknutím na záhlaví Hrustota (*Drain*) v okénku seznamu kódů okamžitě seřadí položky podle množství úryvků, které jsou tím či oním kódem označeny. Sloupec údajů, podle kterých se položky seznamu zrovna řadí, bude navíc pro vaši orientaci barevně zvýrazněný. Pozadí celého seznamu se obarví (jinak) také tehdy, pokud aktivujete nějaký filtr – jen tak snadno se vám tedy už nestane, že si například odfiltrujete (dočasně schováte) nějaké kódy, po chvíli na to zapomenete a vzápětí propadnete panice, že jste z neznámého důvodu ztratili část mnohatýdenní práce. Velmi příjemná je také možnost vícečetného výběru položek v seznamu (Obrázek 2): je to stejné jako při práci s Přízkumníkem ve Windows – podržíte Ctrl a klikáte na položky, které chcete vybrat; pak s nimi *vazetkou* můžete provést křížovou operaci, třeba je všechny myši přetáhnout do otevřeného síťového náhledu.

Obrázek 2

Objekt	Číslo	Podmínky	Podmínky
23	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
24	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
25	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
26	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
27	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
28	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
29	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
30	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
31	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
32	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
33	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
34	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
35	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
36	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
37	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
38	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
39	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
40	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
41	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
42	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
43	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
44	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
45	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
46	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
47	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
48	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
49	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22
50	0	20.08.04 14:52:51	19.07.04 03:28:22

¹⁷ Nové možnosti pro využití „táhní a pusť“ se objevují i jinde, například v okýnkách pro seznamy objektů.

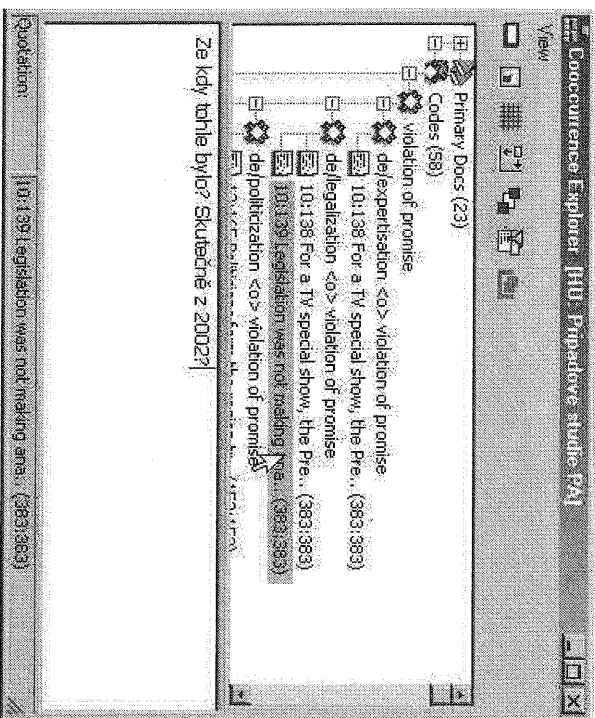
¹⁸ V nové verzi si můžete otevřít ještě podobné seznamy propojení mezi úryvky (tzv. hypertexty) a propojení mezi kódy. Tato okénka jsou dostupná z hlavní nabídky.

Využití je mnohostranné. Snadno si například s pomocí tohoto nástroje zobrazíte veškeré objekty vytvořené konkrétním členem týmu. Nebo jen některý typ objektů, které dotčený vytvořil, například všechny jeho memo-poznámky. A to nemluvíme o tom, že takto konečně výzkumník získává nový rozměr kontroly nad vlastními komentáři, tedy poznámkami, které lze připojit ke každému jednotlivému analytickému objektu.

Druhým, uživateli zcela nedávno vymodleným nástrojem je Průzkumník společných výskytů (*Cooccurrence explorer*). Vypadá na první pohled jako starý známý Průzkumník objektů (*Object explorer*), jenže zatímco ten je jakýmsi úplným, hierarchicky uspořádaným „obsahem“ celého projektu, díky němuž si můžete listovat všemi objekty tak, jak spolu souvisejí (např. všemi úryvky daného datového dokumentu, všemi kódy daného úryvku atd.), v Průzkumníkovi společných výskytů získáváte přehled o tom, co člověka v pozdějších fázích analýzy zajímá víc a víc: které kódy se v datech vyskytují společně, a když, tak jak často. Například tedy, o čem všem se ještě v rozhovorech mluví, když se mluví o „rozvodu“ (kód Rozvod). Takový údaj ovšem nebyl uživatelním starší verze utajen. Získali ho snadno prostřednictvím Vyhledávacího nástroje (*Query tool*). Jenže pokud chcete získat takovou informaci v *systematickém přehledu* a ve vztahu k více kódům, museli podstoupit celou řadu jednotlivých vyhledávání a přehlednou tabulku si na základě výsledků vyrobit. Nyní stačí jediný pohled do „rozbaleného“ streamu kódů v Průzkumníkovi společných výskytů (Obrázek 6) a máte

Obrázek 6

jasno, které kódy jsou silně a cenné pro další postup – tedy které kódy jsou „empiricky zapleteny“ s jinými kódy.¹⁹

Zdokonalené nástroje a funkce

Ve dle dvou docela nových nástrojů přichází verze 5 s různými vylepšeními už dobře známých prostředků. Vyzdvihneme jenom některé.

Vyhledávací nástroj (*Query Tool*) zůstal oproti očekávání v zásadě ve stejné podobě, jako v předchozí verzi (spekulovalo se o jeho přepracování směrem k více intuitivnímu rozhraní). Kromě drobných funkčních zdokonalení byl nicméně nepřímě obohacen o minimálně jeden podstatný prvek. Zkusemí uživatelé vědí, že kromě velmi propracovaného vyhledávání všelijak okódovaných úryvků nabízí Vyhledávací nástroj možnost tvorby tzv. superkódů. Superkódy jsou v podstatě uložené vyhledávací formule, které se v některých ohledech (ale právě jenom v některých) chovají jako skutečné kódy.²⁰ Nyní přibyla další možnost, a sice převést vybraný superkód jednorázově na obyčejný, plnoekvový kód. Příslušný příkaz najdete v nabídce pro seznam kódů (*Miscellaneous – Create Snippets*) a jde vlastně o hromadné okódování výsledků nějakého složitějšího vyhledávání určitým kódem. Hodí se zejména ve chvíli, kdy z nějakého důvodu začne vadit, že s nějakým superkódem nemůžete zacházet ve všem vsudý jako se skutečným kódem. Jen musíte počítat s tím, že převodem superkódu (pod nějakým jménem uložené vyhledávací formule) na obyčejný, a tedy plně funkční kód *zničíte* ty vlastnosti, které jsou pro superkód přznačné a v nichž spočívá zvláštní hodnota superkódu: nové vytvořeným kódem sice už můžete přímo dál kódovat, zato však přestává být dynamický – už se nadále empiricky nenaplní pouze tím, že pracujete s těmi kódy, pomocí kterých jste původně superkód nadefinovali... Stále si tedy musíte zvolit, zda v daném případě použijete spíše superkód nebo obyčejné kódy; ale nyní už snáze přejdete uprostřed rozdělané práce z jednoho řešení na druhé.

A ještě alespoň jednu skvělou novou vymoženost Vyhledávacího nástroje bych měl zmínit: když v příslušném okénku Vyhledávacího nástroje kliknete na nějaký kód pravým tlačítkem myši, okamžitě uvidíte, se kterými dalšími kódy se vyskytuje v datech pohromadě a se kterými kódy jste ho přímo propojili (Obrázek 7). Je to vlastně

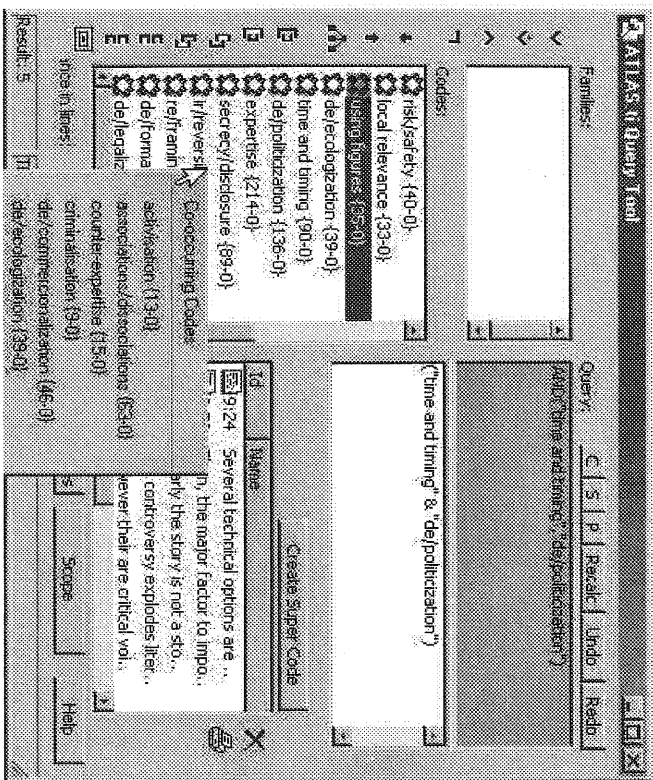
¹⁹ Už víme, že jakákoli zahusťená místa v síti analytických objektů, které v programu Atlas tři dohromady tvoří výzkumný projekt, jsou zvláště hodna naší pozornosti. Samozřejmě však: pokud třeba zjistíme, že kódy, od kterých jsme si už ve fázi přípravy projektu mnoho slibovali, se sice občas uplatní při kódování, ale jinak se s žádnými dalšími objekty nepojí (nemají konceptní vztah k empiricky nevyužitějším kódům, málokdy se v datech vyskytují společně s jinými kódy – což utváří právě *Cooccurrence explorer* – a nepojí se k nim prakticky žádné memo-poznámky), neměli bychom je jen tak zahodit, ale spíše například prozkoumat, proč tomu tak je.

²⁰ Např. hleděj úryvky označené kódem A nebo B. Je-li kód A například „Babička“ a kód B „Dědeček“, můžeme tuto vyhledávací formuli utvořit jako superkód pod názvem „Parodie“. Tento superkód se objevuje v seznamu kódů. Lze ho zobrazit v síťových náhledech. Lze k němu připojovat memo-poznámky a podobně; výhodou je, že je „živý“, jak postupně kódujeme svá data kódy „Babička“ a „Dědeček“, superkód „Parodie“ se tím průběžně empiricky sytí. Tato výhoda je ale vykoupená zásadní nevýhodou: samotným superkódem nelze přímo kódovat; nelze ho přímo spojit s žádným úryvkem, jak je to běžné u normálních kódů.

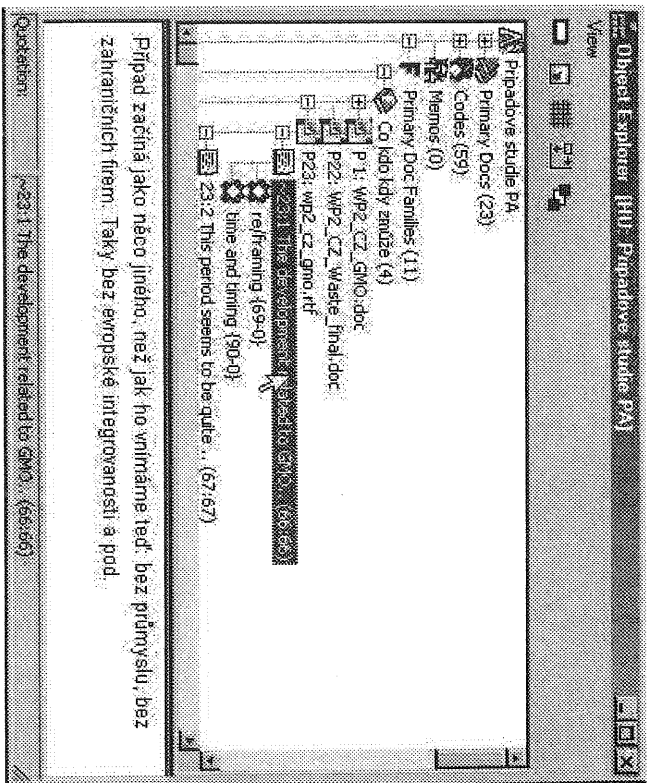
možnost jakéhosi zbežného náhledu, která vám pomůže rychle zjistit, která složená vyhledávání mohou nabídnout zajímavé, totiž nemulové výsledky.

Obrázek 7

Zdokonalený je také už zmíněný Průzkumník objektů (*Object explorer*) (Obrázek 8). Je daleko více propojený s ostatními režimy prohlázení a zpracovávání projektu. Přes kontextovou nabídku u jednotlivých objektů teď dosáhnete prakticky všeho, co můžete v základním režimu práce. Přesně a chytré jsou nyní zobrazována i vzájemná propojení mezi kódy a mezi úryvky (včetně označení typu relace); totéž se týká zobrazování rodnin a superkódů. V Průzkumníku objektů nyní zkrátka vidíte prakticky všechno podstatné a skoro všechno také můžete dělat, a to včetně kódování už vytvořených úryvků. Zajímavé využití Průzkumníka objektů je následující: po jeho otevření kliknete na ikonu *Always on top*, takže okenko ovládá jedinou Správce objektů (*Object manager*), přepínat mezi nimi – stačí v Průzkumníku objektů poklepat na „kořenový rádek“ některého z objektů (kódů, úryvků, datových souborů, memo-poznámeček, ale také nejnutnějších rodnin apod.), a ihned se otevře nebo do popředí vyskočí příslušný seznam.

Obrázek 8

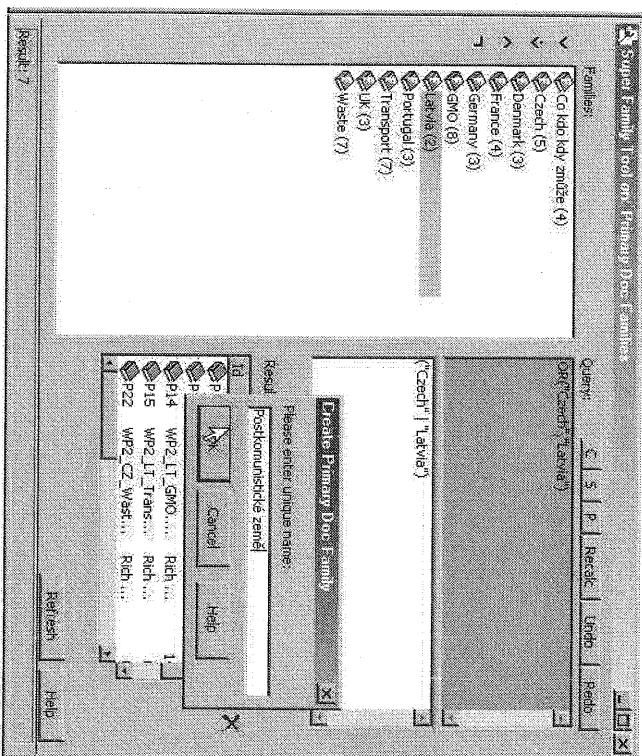

Základní analytické objekty můžete v Atlasu seskupovat do „rodnin“. Úloha rodnin může být různá. Usnadňují především orientaci ve velkém množství objektů, neboť kódy či datové soubory si takto lze přehledně třdit do různých kategorií. Rodiny jsou však i neocenitelným prostředkem filtrování. A protože si rodninu objektů můžete nadefinovat zcela libovolně, velmi rychle si schováte či naopak zobrazíte právě jenom ty kódy, datové soubory, memo-poznámký, které chcete. Krajní svoboda v definování rodnin však byla zaplacená poněkud lopotným postupem, pokud chtěl člověk zkombinovat několik různých kritérií/rodnin. Řekněme, že jsme vytvořili několik základních rodnin shromážděných případových studií, a to podle jednotlivých zemí (Česko, Anglie, Francie, Lotyšsko...); nyní bychom rádi shrnuli na jednu hromadu všechny případové studie z postkomunistických zemí. Jak to udělat? I dosud něco takového samozřejmě šlo. Ale bylo třeba *zale* dosavadních rodnin vytvořit rodninu novou – tedy vybrat jednotlivě všechny příslušné případové studie (české, lotyšské...) a shrnout je do další rodniny v řadě.²¹ Dnes už je našťástu po ruce elegantnější postup. Je založený na

²¹ Pokud by pak náhodou přibyla ještě další česká případová studie, nestačilo by ji přidat do rodniny „Česko“, ale museli bychom ji zvlášť přidat ještě do rodniny „Postkomunistické země“. Při komplikovanějším třídění se pak situace s příslušností objektů k jednotlivým rodninám snadno stane nepřehledná.

principu tzv. super-rodin (*super-families*). V editoru rodin prostě kliknete na příslušné tlačítko a otevřete nástroj pro tvorbu rodin vyššího řádu. Tam pak způsobem stejným, jako už znáte z Vyhledávacího nástroje (*Query tool*), vytvoříte z dosavadních rodin (jejich kombinací – tedy např. „Česko-nebo-Lobůvsko“) rodinu novou („Postkomunistické země“ – Obrázek 9). Kombinovat můžete hned několik rodin najednou, a to s využitím všech základních logických operátorů (např. snadno kdykoli zkonstruujiete filtr, kterým si zobrazíte případové studie všech ne-postkomunistických zemí a k nim navíc všechny české).

Obrázek 9

V programu Atlas ti byly vždycky nesmírně přitažlivé tzv. síťové náhledy (*Network views*). A i ty byly vylepšeny. Především byl ještě více rozšířen okruh objektů, které je možné v náhledech zobrazovat – vedle všech základních objektů lze do síťového náhledu načíst kteroukoli rodinu těchto objektů, a dokonce i jiný, předem uloženy síťový náhled. Objevila se užitečná nová funkce, obdoba, jako jsme už zmínili v případě Vyhledávacího nástroje: znali uživatelé vědí, že do síťového náhledu lze načíst různé sourody daného objektu (např. všechny úrvyky označené daným kódem nebo všechny kódy s daným kódem přímo propojené nebo všechny memo-poznamky k danému kódu přípnuté); nyní se tato možnost rozšiřuje: lze načíst

Zdeněk Konopásek: Aby myšlení bylo dobře vidět

i všechny kódy, které se v datech vyskytují na stejných místech jako zvolený kód (*co-occurring*). Vidíme tedy, že v různých pohledech na data a analytickou práci, které Atlas ti nabízí, je zdůrazňována možnost okamžitě vidět nejen přímá, ale i nepřímá (tedy empiricky zprostředkovaná) propojení mezi kódy.

Nakonec bych měl ještě zmínit: (1) rozsáhlou podporu formátu XML, díky které je Atlas ti připraven na převody zpracovovaných projektů do jiných formátů a díky které se rozšiřují možnosti výstupů a prezentací; (2) nové možnosti pro týmovou spolupráci na jednom projektu; (3) schopnost nejnovější verze Atlasu automaticky se aktualizovat z internetu.

Co mi v Atlasu (stále) chybí

Docela dobře nechápu, proč program Atlas ti stále neumožňuje, aby si člověk podle svého upravil tlačítkové lišty. Aby si do nich přidal tlačítka k takovým funkcím, které často potřebuje, a odebral z nich ty, o které celý rok nezavádí. Něco takového patří dnes ke standardu úspěšných aplikací pro Windows – a k tému standardům se Atlas správně v mnoha jiných ohledech hlásí („táhni a pusť“, způsob rychlého přejmenování atd.).

Při práci se síťovými náhledy by se mi líbilo, kdyby v nich bylo možné dosahovat některých operací, kvůli kterým jinak člověk musí do Vyhledávacího nástroje. Uvítal bych například, kdybych si mohl v náhledu označit dva kódy, např. A a B (nebo i více kódů) a použít funkci „načíst sourody“, tak, že se načtou ty úrvyky, které jsou označeny kódem A, tak kódem B. A kdybych přitom držel třeba klávesu Ctrl, načety by se úrvyky patřící k daným kódům nikoli podle logiky „a zároveň“, ale „nebo“.

No a asi nejčastější otázka či přání dnešního uživatele směřuje k rozšíření použitelných formátů datových souborů. Zejména by bylo hezké, pokud by Atlas ti uměl pracovat s textovými dokumenty PDF.

Má smysl upgradovat?

Máte-li zpracované projekty v Atlas ti verze 4, bez problémů je načtete do nové verze Atlasu, a případně i převedete do nového formátu. Jakmile však převedete projekt z verze 4 do verze 5, už ho do předchozí verze zpátky nenáčtete – to mějte na paměti, pokud uvažujete o práci na několika počítačích s různými verzemi programu. Jak už jsem zmínil, zkušenější uživatel může v nové verzi začít pracovat od minuty, bez jakýchkoli problémů.

I tak bych ale doporučoval prolistovat manuál. Především proto, že je tradičně skvěle napsaný. A také proto, že zdaleka ne všechny zajímavé novinky objevíte hned a sami. V každém případě doporučuji i velmi zkušeným uživatelům předchozí verze pozorně prostudovat kapitolu *Project management* (Mühr, Friese 2004: 270-298), kde je podrobně vysvětlena práce Atlasu s datovými dokumenty, a to v úzké návaznosti na propracované možnosti spolupráce několika autorů na jediném výzkumném

projektu. To je oblast, ve které se změnilo skoro vše a dosavadní zkušenosti prostě člověk nevytáhá. Opravdu skvělá je i nadále mezinárodní diskusní skupina uživatelů. Dozvíte se tam leccos, co jinde ne. Na webových stránkách Atlas.ti (<http://www.atlas.ti.com>) najdete i kompletní internetový archiv této diskuse.²²

Nároky programu na minimální počítačové vybavení jsou stále poměrně nízké: procesor pracující alespoň na 133 MHz, 128 MB RAM paměť, obrazovka nastavitelnou na rozlišení 800x600 (True Color). Instalace zabere okolo 30 MB na disku. Pokud jde o verzi operačního systému, nejmenší/nejstarší možný je Windows 98 Second Edition (pokud máte „Pouhá“ Windows 98, máte smůlu – já jsem si musel právě kvůli tomuhle zhruba před rokem pořídit celý nový počítač). Program lze použít i na počítačích Apple Macintosh, pokud mají instalovaný Virtual PC, tedy programovou součást, která emuluje prostředí počítačů typu PC.

Závěrem moje doporučení – je jednoduché: máte-li o práci s Atlasem skutečný zájem, neuvážíte o něm jménem než o pětkové verzi. Získáte s ní množství dležitých vlastností, především možnost pracovat s všelijak formátovanými textovými dokumenty. Jasně, z hlediska pouhého „kódování a vyhledávání“ se vlastně oproti předchozí verzi nic nemění. Ale na to pak ani nepotřebujete Atlas, stačila by vám nějaká levnější a jednodušší varianta. Pokud máte zájem o Atlas.ti jakožto nástroj, pomocí kterého dosahujete, aby myšlení bylo vidět, a aby bylo vaše uvažování o dlíčích souvislostech maximálně zužitkováno pro porozumění celku, pak dnes asi není lepší volba než právě Atlas.ti, verze 5.

Literatura

- BITRICH, T. / KONOPÁSEK, Z. (2001): Transcriber - pohodlnější přepisování, a možná i něco navíc. *Biograf* (24): 125-46
- HENDLI, J. (1997): *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum
- KONOPÁSEK, Z. (1997): Co si počít s počítačem v kvalitativním výzkumu: program ATLAS.ti v akci. *Biograf* (12): 71-110
- KONOPÁSEK, Z. (v tisku): Co znamená interpretovat text? In: M. Mlovský, I. Černák, V. Chrz (eds.): *Kvalitativní přístup a metody ve vědách o dětechu IV: Vybrané aspekty teorie a praxe*. Olomouc: FFUP
- LATOURE, B. (1994): On technical mediation - philosophy, sociology, genealogy. *Communa Knowledge*, 3 (2): 29-64
- LEWINS, A. / SILVER, Ch. (2004): Choosing a CAQDAS package. Working paper: CAQDAS Networking Project. 32 str. Dostupné na adrese <http://caqdas.soc.surrey.ac.uk/> [navštíveno 17.11.2004]

²² Atlas po několika letech opustil „stáří“ nakladatelství SAGE, které v divizi Scollari distribuovalo skoro všechny hlavní programy pro kvalitativní analýzu, a program distribuuje ve vlastní režii. Jakkoli se možná všechno ještě nezaběhlo tak, jak by mělo, celkově jde z hlediska zákazníka rozhodně o změnu k lepšímu.

- LYNCH, M. / WOOLGAR, S. (1990), eds: *Representation in scientific practice*. Cambridge: MIT Press
- MUHR, T. / FRIESE, S. (2004): User's manual for Atlas.ti 5.0. Berlin: Scientific Software Development. 2. vydání
- SILVERMAN, D. (2005): *Ako robí kvalitatívny výskum*. Bratislava: Ikar

Zdeněk Konopásek působí jako sociolog vědy v Centru pro teoretická studia UK a AV v Praze a od r. 2005 přednáší na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Na poli *science and technology studies* se zabývá zejména vztahy mezi vědou a politikou, expertizou a demokracií; věnoval se také interakcionistickému studiu komunisticke (bez)moci a využívání počítačů v kvalitativní analýze. Publikoval knihu *E-staťka sociálního státu: O krizi reprezentace (nejen) v sociálním zabezpečení* (Gplus G 1998) a editoval sborník *Otevřená minulost: A nachbng vřtáda sociologie státnho socializmu* (Karolinum 1999). Je zakladatelem a editorem časopisu *Biograf*. Bublňuje. E-mail: zdenek@konopasek.net